

included

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

КРЕАТИВЕН ПРИСТАП НАСОЧЕН КОН ЦЕЛО УЧИЛИШТЕ ЗА ИНКЛУЗИВНО СЕКСУАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ: ПАТОКАЗ И УПАТСТВА ЗА ПОЛИТИКА

WWW.INCLUDEDPROJECT.EU

Included – Интелектуален резултат 4

Креативен пристап насочен кон цело училиште за инклузивно сексуално образование: патоказ и упатства за ПОЛИТИКА

Содржина

Вовед	3
Методологија	5
Патокази базирани на искуство	7
Северна Македонија	7
Вовед – Национален контекст	7
Инклузивно сексуално образование преку креативни методи (IO1)	8
Предавање на инклузивно сексуално образование преку креативни методи: е-курс за наставници (IO2)	15
Вклучување на семејството во инклузивно сексуално образование: Водич за училишта (IO3)	15
Препораки од политиката	19
Заклучок	18
Референци	19

Вовед

Сексуалното здравје е дефинирано од Светската здравствена организација (СЗО) (2006) не само како отсуство на болест или негативни искуства во врска со сексуалноста, туку и како „можност за пријатни и безбедни сексуални искуства“ (стр. 4). Понатаму, дефиницијата вели дека „сексуалните права на сите лица мора да бидат почитувани, заштитени и исполнети“ (стр. 4). Поединците со интелектуални, когнитивни и физички различности не се разликуваат во овој поглед и ја изразуваат потребата и желбата да формираат врски, да се вклучат во сексуален контакт и да стекнуваат сексуално знаење (Kelly, Crowley, & Hamilton, 2009; Konstantareas & Lunsy, 1997; McCabe, 1999; Siebelink, de Jong, Taal, & Roelvink, 2006). Сепак, пристапот до образование за сексуално здравје е ограничен за многу млади луѓе со интелектуални, когнитивни и физички различности.

Според УНЕСКО, сеопфатното сексуално образование (ССО) е процес заснован на наставна програма за сексуално образование кој ги вклучува аспектите на когнитивно, емоционално, физичко и социјално ниво. ССО е важно затоа што им обезбедува на децата и младите знаења, вештини, ставови и вредности кои а) ги зајакнуваат во однос на нивното здравје, благосостојба и достоинство, б) ги подготвуваат да развијат социјални и сексуални односи со почитување, в) им ги објаснуваат и обезбедуваат заштита на нивните права и ги почитуваат и правата на другите. Иако користа од ССО е нашироко докажана, УНЕСКО изјави дека има ограничени информации за неговото влијание врз веќе маргинализираните групи, вклучувајќи ги младите луѓе со интелектуални, когнитивни и физички различности. Креативните методи кои се соодветни и ефикасни за оваа целна група, како што се театарските игри и играњето улоги, треба дополнително да се истражат.

Понатаму, избувнувањето на пандемијата со COVID-19 влијаеше на сексуалното образование на сите деца и млади луѓе на различни начини: а) со затворање на училиштата, на сексуалното образование му се посветуваше помалку внимание, бидејќи на онлајн часовите дома тоа не беше приоритет, б) зголемената употреба на интернет поради пандемијата со COVID-19 го зголеми ризикот од онлајн сексуално вознемирување на децата. Сепак, со затворањето на училиштата, многу родители презедоа дополнителна улога како наставници. Бидејќи семејствата поминуваа повеќе време заедно дома, родителите имаа

шанса да се поврзат со своите деца и да го истражуваат сексуалното здравје на значаен и понамерен начин. Треба да се поддржи и овој труд на родителите.

Проектот INCLUDED има за цел да одговори на овие предизвици преку дизајнирање и имплементација на наставна програма за инклузивно сексуално образование за средношколци и модел за поттикнување пристап на целото училиште кон сексуалното образование, како врз основа на техники што се пријатни за учениците така и врз основа на креативни театарски техники, како што се играњето улоги и театарските игри споменати погоре. Ваквите игри се докажани како ефикасни во едукацијата на младите. Покрај наставната програма за сексуално образование, проектот техники има за цел да промовира холистичка и инклузивна средина за млади луѓе со интелектуални, когнитивни и физички различности. На пример, пристапите на критичката педагогија и педагогијата на угнетените нудат вредни алатки за поттикнување дијалошки односи со групи на млади луѓе. Проектот всушност е фокусиран на обезбедување важни инструменти, алатки и вештини со цел наставниците да го зголемат нивното знаење и капацитет и да ги направат способни да испорачаат висококвалитетна и сеопфатна наставна програма за сексуално образование.

Главните цели на проектот се а) да се поддржат тинејџерите, вклучително и оние со интелектуални, когнитивни и функционални различности преку наставна програма за обука. Преку оваа програма учениците ефикасно ќе ги постигнат основните резултати од учењето за сексуалното образование според стандардите на Светската здравствена организација (СЗО), б) да ги поддржат наставниците и училишниот персонал преку е-курс кој ги обучува да применуваат иновативни практики во сексуалното образование преку креативни методи, в) да обезбедат активна соработка на родителите и старателите во програмата за сексуално образование преку методолошки водич и г) да развијат отворени образовни ресурси.

Овие цели се поврзани со следните резултати:

- Прирачник за училиштата за спроведување на инклузивно сексуално образование преку креативни методи: наставна програма за обука за ученици. (IO1)
- Е-курс за наставници за предавање на инклузивно сексуално образование преку креативни методи (IO2)
- Водич за училишта за тоа како да го вклучи семејството во инклузивното сексуално

образование, засновано на критички педагошки методи (IO3)

• Водич за имплементација на креативен пристап на цело училиште за инклузивно сексуално образование (IO4)

Овој документ е водич за последната точка, кој вклучува насоки за политика и детален патоказ заснован на искуството во секоја земја партнер. Овој водич се фокусира на имплементација на креативен пристап на целото училиште за холистичко и позитивно сексуално образование и ги таргетира училишните власти и креаторите на политиките.

Поконкретно, главната цел на документот е да го олесни вклучувањето на холистичкото и позитивното сексуално образование и да ја подобри политиката преку испробан пристап, насочен кон корисниците, пристап оддолу нагоре во однос на отворените образовни ресурси кои можат да придонесат за благосостојбата и социјалната инклузија на ранливите општествени групи.

Тој вклучува насоки за политики и патоказ за понатамошно усвојување на холистички и позитивен пристап кон сексуалното образование во согласност со рамката на политиката на СЗО „Стандарди за сексуално образование во Европа“ и фокус на различноста заснован на интерсекциски пристап каде се земени во предвид расата, полот, способностите, социјалната класа, миграцискиот статус, сексуалната ориентација и сл.

Оттука, овој документ ги вклучува методологијата и резултатите од анализата на документи и од терен, описот на националниот контекст во однос на сексуалното образование и постоечките политики. Преку споредбата на постоечките политики и политиките што недостасуваат во секоја земја, направивме патоказ на политики со препораки.

Методологија

Како што споменавме погоре, целите на проектот INCLUDED вклучуваат дизајн, пилотирање и евалуација на наставна програма за инклузивно сексуално образование за средношколци со користење на креативни методи и методи засновани на театарски методи. Проектот INCLUDED усвои пристап на цело училиште насочен кон три главни групи: 1) тинејџери (вклучувајќи ученици со интелектуални, когнитивни и функционални различности) кои посетуваат средни училиште, 2) наставници и училиштен персонал (директно или

индиректно) вклучени во сексуални образовни активности и 3) родители/старатели/негуватели. Воведовме во пракса холистички и позитивен пристап кон сексуалното образование во согласност со рамката на политиката на СЗО „Стандарди за сексуално образование во Европа“ во комбинација со креативен, отелотворен пристап, базиран на уметност, театарски и интерсекциски методолошки пристап.

Освен истражувањето што секој партнер го спроведе со цел да се разбере длабинскиот контекст на сексуалното образование во секој национален контекст, беше спроведено примарно истражување и со целните групи со цел да се дефинираат нивните потреби.

Поконкретно:

Во IO1, партнерите развија програма за наставна обука за ученици, Прирачник за училиштата и препораки за тоа како да се воведе во училишната програма. Програмата се заснова на националниот контекст и интервјуа спроведени со училишните власти, наставниците, родителите и учениците преку кои се идентификуваа нивните потреби. Се одржа пилот имплементација. Секој партнер ја испорача 8-часовната програма за обука на ученици од 14-20 години.

Во IO2, партнерите изработија е-курс за наставници за тоа како тие можат да предаваат инклузивно сексуално образование преку креативни методи, врз основа на претходните искуства и резултати од IO1. Модулите на е-курсот се засноваат на: а) Методологија на критични инциденти, која е систематска, отворена техника која вклучува анализа на конкретни ситуации за да се утврди кои комуникативни дејства или однесувања би довеле до најдобар можен исход од дадена ситуација, б) процесот на ориентирана психологија (ПОП), кој е модел кој интегрира и користи придонеси од различни дисциплини за да ја олесни трансформацијата и растот како индивидуален така и колективен, в) Театарот на угнетените, кој е метод на драмски техники чија цел е да се извади на виделина системската експлоатација и угнетување во вообичаени ситуации и да се дозволи гледачите да станат актери и г) инклузија. Во секоја земја партнер беа имплементирани пилот активности со 6-8 наставници.

Потоа, во IO3, партнерите ги вклучија и семејствата и развија водич за училиштата со интерактивни работилници за родители и

едукатори. Примарното истражување за овие работилници вклучи две групи на интервјуа со училишниот персонал во секоја земја. Материјалот што беше развиен се заснова и на педагошкиот пристап на методологијата Универзалниот дизајн за учење и критичката педагогија на Paulo Freire. Се одржа пилот имплементација во која беа вклучени и родителите и едукаторите.

Патокази базирани на искуство

Северна Македонија

Вовед – Национален контекст

Човечката сексуалност била и сè уште е табу во многу земји, иако е еден од движечките столбови на живото општество (Coimbra França, J. V., & Sousa Costa, J. de L, 2020). Сексуалното и репродуктивното здравје и права се сè уште табу во Македонија не само во формалното образование и во училиштата, туку и во семејствата и дома. Иако образовниот систем треба да игра клучна улога во обезбедувањето информации, ресурси и соодветни алатки за учење за сексуалното образование и репродуктивното здравје, во Македонија, недостатокот на соодветен пристап за тоа како да се одговори и имплементира наставната програма за сексуално образование во училишниот систем е евидентно. Отсуството на наставни програми за сексуално образование во училиштата, следствено, може да се поврзе со зголемувањето на омразата, насилството, малтретирањето и дискриминацијата кои се идентификувани во училишните средини (Хера, 2022) и постојано се зголемуваат во изминатите години. Како резултат на отсуството на сексуално образование и недостаток на информации, може да се појават многу заблуди меѓу тинејџерите кои исто така може да доведат до сексуално преносливи инфекции (СПИ) и тинејџерска бременост.

Наодите од истражувањето преземени од документот „Стратегија за сексуалност и репродуктивно здравје во Република Македонија“ од Министерството за здравство (2011) покажуваат дека во училишната програма сеопфатното сексуално образование (ССО) е само делумно вклучено во некои други училишни предмети како на пример што се СПИ кои се вклучени само во часовите по биологија. Сепак, училиштен предмет насловен како Сексуално образование каде што други важни теми како што се сексуалното репродуктивно здравје, родот, полот или согласноста се дискутираат или адресираат во училишните институции, не постои. Иако огромен број родители (82% до 96%) се согласни за воведување

на теми поврзани со сеопфатно сексуално образование во училишната програма во земјата (Хера и IPPF, 2018), во Македонија не постои задолжителен, па дури и изборен предмет Сексуално образование во училишната наставна програма (Министерство за здравство, 2011).

И покрај тоа што постојат неколку граѓански организации кои активно се залагаат за спроведување на сеопфатно сексуално образование (ССО) да стане дел од наставните програми во основните и средните училишта во Македонија (Хера, 2022), беа тестирани неколку пилот програми во училиштата, но наставните програми за ССО сè уште не се инкорпорирани во формалното образование во земјата (Министерство за здравство, 2011 година).

Инклузивно сексуално образование преку креативни методи (IO1)

Диск истражување

Иако во училишната програма нема конкретен предмет под наслов сексуално образование, Министерството за здравство (2011) има поставено стратешки цели и приоритети до 2020 година, а еден од нив се однесува на сексуалното и репродуктивното здравје на адолесцентите и подобрувањето на пристапот до информации и едукација на младите кога станува збор за сексуалното и репродуктивното здравје. Покрај тоа, некои од интервенциите се следните (стр. 15):

- Воведување на сексуално образование во основните и средните училишта со материјали кои се прилагодени за возраста на учениците.
- Едукација за сексуално и репродуктивно здравје за маргинализираните и ранливи категории на млади кои се родово чувствителни.
- Спроведување на едукативни кампањи и активности за подобрување на сексуалното и репродуктивното здравје на младите во рамки на програмите и активностите за масовните медиуми, образовните институции и граѓанските организации.
- Едукација за родители како да се справуваат и да ги задоволат потребите на адолесцентите кои се поврзани со нивното сексуално и репродуктивно здравје.

Некои од показателите се следните (Министерство за здравство, 2011, стр. 16):

- Имплементација на сексуално образование во основните и

средните училишта приспособено според возраста, кое ќе промовира позитивни аспекти на сексуалноста и материјали кои се родово чувствителни.

- Воспоставување програми за сексуално образование и репродуктивно здравје за младите во формалниот образовен систем за ранливи и маргинализирани групи.
- Спроведување на теми од областа на сексуалното образование и репродуктивно здравје наменети за адолесценти и млади кои се вклучени во масовните медиуми, активностите и програмите на образовните институции и граѓанските организации.
- Воспоставување на механизми и програми кои се во делокругот на здравствените и образовните институции и граѓанските организации кои активно работат и ги вклучуваат младите во процесите на креирање, спроведување и евалуација на неформално образовните активности.
- Воспоставување на програми за едукација на родители за сексуално и репродуктивно здравје на адолесцентите во рамките на образовните институции и граѓанскиот сектор.

ССО не е вклучено во училишната програма во Македонија и покрај напорите на неколку граѓански организации кои активно се залагаат за спроведување на наставната програма за сексуално образование. Сепак, пилотирањето на наставната програма за сексуално образование беше спроведена во земјата, која беше поддржана од Меѓународната федерација за планирано родителство (IPPF- International Planned Parenthood Federation) и Фондот за население на ОН (УНФПА). Како дел од пилотирањето, тествани се неколку часови со професори кои учествуваа во програма, која беше пилотирана во четири училишта во главниот град Скопје и Тетово, во урбани и рурални средини. Секој наставник по завршувањето на обуката доби пакет материјали за настава од прирачникот кој беше подготвен во текот на 2020 година. Резултатот од пилот програмата и евалуацијата ќе бидат основа за креирање на долгорочна образовна стратегија на Министерството за образование и наука за задолжителната студија која ќе овозможи изработка на соодветна наставна програма од темите сексуално образование кои во иднина ќе се изучуваат во основните и средните училишта, согласно образовните реформи (Хера, 2020).

Сите овие интервенции укажуваат на тоа дека Министерството за здравство и

Министерството за образование и наука имаат за цел да го вклучат сексуалното образование како дел од училишната програма која во *новата концепт програма за основно образование*, сексуалното образование може да биде избран предмет за ученици од 9-то одделение. Сепак, процесот е бавен како резултат на многу причини на локално и национално ниво во земјата, како што се недостатокот на стратешка рамка за интегрирање на ССО во образовниот систем, недостаток на компетентност на персоналот за имплементација и испорака на наставни програми и недоволна подготовка на персоналот и сл.

Табуа и стигми за младите со попреченост

Со оглед на моменталната состојба на сексуалното образование во Македонија, сексуалниот однос за млади луѓе со посебни потреби е уште постигматизирано прашање во земјата. Кога станува збор за сексуалноста на лицата со попреченост, не само што темата за сексуалноста и попреченоста е табу тема во Македонија со години, туку и нивниот личен, социјален и сексуален развој е засегнат од дискриминација, инфраструктурни бариери и континуирани предрасуди на секое ниво. Иако сексуалноста на лицата со попреченост е нераскинлив дел од секој поединец, ова е сè уште запоставена тема (Хера, 2022). Не само што луѓето со посебни потреби доживуваат многу тешкотии во процесот на инклузија, туку и нивните семејства доживуваат многу тешкотии при интегрирањето на нивните деца во општеството. Еден главен проблем е ставот дека сексуалноста не треба да биде проблем за лицата со посебни потреби (Хера, 2014).

Како што известува Првата детска амбасада во светот - Меѓаши (2020) во *Вториот алтернативен извештај за состојбата на детските права во Македонија*, забележувајќи до родителите на младите лица со попреченост, дека младите со попреченост не ги уживаат своите права подеднакво како и другите. Најчесто тие се дискриминирани во здравствениот систем, дополнително на дискриминацијата во социјалната заштита и во образовните системи. Постојат многу стереотипи за здравствените работници кога станува збор за младите со попреченост, а особено за нивната сексуалност што дополнително го отежнува нивниот пристап до услуги за сексуално и репродуктивно здравје (Бојаџи В., Прва детска амбасада во светот - Меѓаши).

Граѓанската организација Хера (Асоцијација за здравствена едукација и истражување) како организација е формирана како резултат на потребата на земјата за сексуално и

репродуктивно здравје, и права и политики и програми засновани на права кои ги вклучуваат овие проблеми и прашања кои ги вклучуваат, исто така, луѓето со посебни потреби (IPPF, 2018). Хера е најголемата невладина организација која работи на полето на правата на сексуалното и репродуктивното здравје. Хера, исто така, води неколку здравствени и социјални услуги за младите и маргинализираните заедници и, исто така, е водечка организација во обезбедувањето сеопфатно сексуално образование (ССО) на младите луѓе.

Првата Политика за сексуално и репродуктивно здравје за лицата со попреченост беше објавена во 2010 година, во која Хера заедно со 10-тина граѓански организации и неколку институции учествуваа во подготовката и работеа на вклучување и унапредување на пристапот до сексуално и репродуктивно здравствени информации и услуги (Хера, 2022). Во 2014 година беше основана „Платформата за унапредување на сексуалното и репродуктивното здравје на лицата со попреченост“, која беше кампања фокусирана на подигање на јавната свест за сексуалните и репродуктивните права на лицата со попреченост и нагласување на важноста од постоењето достапни услуги за сексуално и репродуктивно здравје на лицата со попреченост (Хера, 2022; Platformers, 2020).

Инклузија на младите луѓе со физичка и/или когнитивна попреченост во училишните институции

Истражувањето укажува дека инклузијата на младите со физичка и/или когнитивна попреченост во средното образование во Македонија генерално е прашање на импровизација. Процесот на инклузија на младите лица со попреченост е прилично бавен како резултат на немањето соодветни услови во училиштата, недостатокот на стручност на кадарот кој работи со ученици со физичка и/или когнитивна попреченост, немање соодветни услови за задоволување на нивните потреби и отсуство на јасна стратегија и модели за подобрување на условите и капацитетите за инклузија на младите со физичка и/или когнитивна попреченост. Недостигот на соодветни и дефинирани стандарди за инклузија на младите лица со физичка и/или когнитивна попреченост во училишните средини создава и нереални очекувања за инклузијата како процес. Друг главен проблем е и тоа што во земјата нема механизми и стратегии за размена на искуства за добри практики меѓу училиштата, стручните тимови и наставниците, како и за координација помеѓу различните нивоа на средно образование (УНИЦЕФ, 2022).

И покрај донесените заклучоци од истражувањето, наодите од истражувањето укажуваат дека освен недостатокот на соодветни услови за инклузија на младите луѓе со физичка и/или когнитивна попреченост во училишниот систем, постојат и други конкретни чекори кои треба да се подобрат, како што се (УНИЦЕФ, 2022, стр. 51):

- обезбедување на доволна поддршка за инклузија меѓу општата и стручната јавност
- обезбедување доволно буџетски средства за поддршка на инклузијата на учениците со попреченост во редовното средно образование
- ширење на свеста за потребите, можностите и способностите на учениците со посебни потреби во училиштето, заедницата и пошироката јавност
- поттикнување учество на учениците со физичка и/или когнитивна попреченост во вонучилишни активности
- поттикнување учество на родителите на учениците со физичка и/или когнитивна попреченост во активното учество во училиштето

Пилотирање

Со цел да се продолжи со имплементација на пилотот и обезбедување на програмата за обука на проектот Included до група на младите луѓе со физичка и/или когнитивна попреченост кои имаат пристап до формално образование, клучно беше прво да се мапираат и идентификуваат средните училишта во земјата каде што учениците со физичка и/или когнитивна попреченост се интегрирани во образовните институции.

Во процесот на мапирање и идентификација на средните училишта каде младите со физичка и/или когнитивна попреченост имаат пристап до формално образование, во Скопје беа идентификувани само неколку гимназии во кои младите со попреченост имаат пристап до формално образование и каде се задоволуваат нивните потреби. Конечното пилотирање на програмата за обука на проектот Included се одржа во март 2022 година во гимназијата Алгоритам каде вкупно осумнаесет ученици со двајца професори, еден професор по англиски јазик и еден психолог кои, исто така, учествуваа во пилотирањето и во имплементацијата на работилницата. Од учениците пет имале физички и/или когнитивни попречености; меѓу нив тројца ученици беа со АСН (нарушување на аутистичниот спектар), еден од нив беше со физичка попреченост, а еден со попреченост во учењето. Сите ученици беа на возраст од 18-19 години во четврта година од средното образование. Времетраењето

на целата работилница траеше 6 часа. Освен активностите за запознавање и за подигање на енергијата, некои од активностите кои беа тестирани за време на пилотирањето беа од следните модули:

Модул 1 – Пубертет и промени во телото;

Модул 2 – Која е оваа професија;

Модул 2 – Линија на мислење;

Модул 3 – Студии на случај;

Модул 4 – Безбедно растојание;

Модул 5 – Игра на семафор;

Резултат

Како дел од првата пилот-фаза на проектот „INCLUDED: Инклузивно сексуално образование преку креативни методи“ беше пилотирана работилница „Креативни образовни методи за развој на младите“ од страна на КМОП Скопје на 29 март 2022 година во Гимназија Алгоритам Центар во Скопје.

Севкупните резултати од работилницата покажаа дека повеќето од учениците беа многу задоволни и заинтересирани да учествуваат во активностите што беа имплементирани. Позитивен аспект од реализацијата на работилницата беше нивото на задоволството на учениците и професорите, активното учество и ангажирање во активностите, како и нивниот интерес за идна соработка и активности. Сите професори беа задоволни од реализацијата на активностите. По пилотирањето на програмата Included сè уште сме во контакт со училиштето и со професорите кои, исто така, нè контактираа и ни ги побараа прирачникот за активностите што ги имплементиравме бидејќи им беа корисни и интересни за учениците и би сакале да ги реплицираат и користа понатака.

Друг позитивен аспект на работилницата беше нивото на задоволство на учениците при имплементацијата на неколку активности во кои учениците се ангажираа и ги најдоа најинтересните како што се активностите „Линија на мислење“, „Пубертет и промени во телото“ и „Која е оваа професија“. За време на евалуацијата на крајот од работилницата, учениците покажаа дека најмногу уживаат во активноста „Линија на мислење“ бидејќи имаа можност да го кажат своето мислење преку линијата на барометарот и да се вклучат во дискусија на различни теми. Оваа активност беше особено интересна за учениците бидејќи

имаа можност да разговараат со своите соученици врсници за прашања за кои досега не разговарале во училиштето и во исто време да се изразат преку споделување на своите мислења. Најголем дел од темите опфатија изјави кои беа поврзани со теми како што се формирање и градење пријателства, одржување доверба, давање согласност итн. Активноста на барометарот им даде можност на учениците да ги покажат своите мислења и верувања за одредени теми во простор без осудување кој беше изграден за време на работилницата. Бидејќи некои од учениците рекоа дека се дел од театарската секција во училиштето им се допаѓаат активностите каде што го користеа Театарот на угнетените како метод и глумата како алатка за прикажување на промените што се случуваат во пубертетот.

Друга активност што ја реализиравме беше „Која е оваа професија? од модулот Род. Целта на оваа активност беше да се отвори дискусија за одредени професии кои се поврзани со одреден род како резултат на општествените конструкции во општеството. Активноста отвори дебата и дискусија за различните перцепции и стереотипи за родот, професијата, улогите, карактеристиките, верувањата и мислењата. Оваа активност беше одличен начин учениците да покажат како, иако некои ученици немаат стереотипи, некои професии ги поврзуваат со одреден род.

Иако учениците уживаа и им се допаднаа во повеќето активности, имаше неколку забелешки за студиите на случај кои беа користени за време на пилотирањето. Дополнително, повеќето ученици рекоа дека сценаријата се прилично застарени и дека тие стереотипи или типови на дискриминација врз основа на род или сексуална ориентација веќе не постојат. И покрај тоа, тие сугерираа на пример дека доколку КМОП Скопје ги спроведува овие активности во други училишта или градови, гледиштата или мислењата би се разликувале во зависност од околината. Ова беше многу неочекувано, но и оваа критика беше многу конструктивна и корисна, особено за нас како фасилитатори и креатори на модулите да бидеме свесни дека генерациите се промениле на позитивен начин и дека активностите треба да се прилагодат. Ние како фасилитатори бевме позитивно изненадени од зрелоста на ставовите и мислењата на повеќето ученици.

Тешкотиите на кои наидовме при спроведувањето на работилниците дефинитивно беа активностите за подигање на енергијата. Она што недостигаше при подготовката на пилотирањето на програмата Included беа активности за подигање на енергијата и запознавање кои ќе бидат приспособени за ученици со физичка и/или когнитивна

попреченост. Со оглед на тоа што веќе подготвивме неколку активности за подигање на енергијата и запознавање, пред работилницата ги приспособивме активностите за ученици со физичка и/или когнитивна попреченост за да можат сите да учествуваат. Со цел да се надмине овој проблем, сакавме да обезбедиме сите ученици да можат да учествуваат во сите активности за никој да не биде запоставен. Затоа ги адаптиравме активностите. Како и да е, би било корисно за време на подготовката на програмата да се вградат и адаптираат и активности за раздвижување и запознавање за ученици со физичка и/или когнитивна попреченост.

Предавање на инклузивно сексуално образование преку креативни методи: е-курс за наставници (IO2)

Сите партнери придонесоа за развојот на „Предавање на инклузивно сексуално образование преку креативни методи: е-курс за наставници“ (IO2), кои ќе ја спроведуваат наставната програма за обука за сексуално образование за ученици (IO1). Главната целна група на овој резултат беа наставниците и училишниот персонал кои ќе испорачаат програма за обука за сексуално образование која е инклузивна, ефикасна, а методите се педагошки иновативни. Главната цел на овој резултат е да се поддржат наставниците и помошниот персонал во училиштата за да можат да ги применат актуелните практики во сексуалното образование. Курсот разви креативни методи и образовни ресурси кои ќе придонесат за социјална инклузија на ранливите општествени групи, вклучително и млади луѓе со интелектуална попреченост. Употребата на креативни методи како што се играње улоги и театарски игри се докажани како ефикасни во образованието на младите, а уште повеќе кај младите со интелектуална попреченост. Целиот пристап на учење и методите на овој резултат не се слични на пристапот наставник-предавање-ученици, туку курсот промовира креативна и отелотворена методологија. Електронскиот курс за наставници беше презентираан и споделен на целната група на училишниот персонал од гимназијата „Орце Николов“ (која учествуваше во пилотирањето на третиот интелектуален резултат), другите училишни мрежи и на пошироката јавност. Наставниците и училишниот персонал од гимназијата имаа можност индивидуално да го поминат курсот по одржувањето на пилотирањето. Свкупно, 16 учесници од Македонија го завршија е-курсот за наставници.

Вклучување на семејството во инклузивно сексуално образование: Водич за училишта (IO3)

Прв сет на интервјуа со училишниот персонал

Целта на првиот сет на интервјуа со училишниот персонал (едукатори и носители на одлуки) беше спроведена со цел да се разбере училишниот контекст за вклучување на семејствата во програмите за сексуално образование. Анализата на интервјуата придонесе во креирањето на патеки за учење, активности и во развојот на методолошкиот водич (PDF формат) за училиштата со активности за родители и наставници. Целта на третиот интелектуален резултат беше да се поддржи улогата на семејствата во сексуалното образование на нивните деца (вклучувајќи ги и децата со интелектуална попреченост).

Првиот сет на интервјуа со училишниот персонал беше спроведен на 5 октомври 2022 година во просториите на гимназијата „Орце Николов“ Скопје, С. Македонија. Во интервјуата учествуваа 3 членови на училишниот персонал на возраст меѓу 40 и 58 години. Во групата беа вклучени 2 професори по психологија и 1 професор по биологија кои исто така предаваат во гимназијата „Орце Николов“.

Двајца од професорите изјавија дека претходно не учествувале во програма за обука за сексуално образование, додека еден од професорите учествувал во слична програма за сексуално образование усвоена за професори од средните училишта пред неколку години. Професорот по биологија веќе беше добро информиран за содржината на сексуалното образование бидејќи некои од темите се веќе присутни во наставната програма по биологија. Останатите двајца професори посетувале неколку обуки на теми кои опфаќаат теми од сексуалното образование, но претходно не учествувале на обука наменета за професори на тема сексуално образование.

Сите професори се согласија дека би биле заинтересирани да им предаваат сексуално образование на учениците како дел од училишната програма или како вонучилишна активност. Посебно, тие ја нагласија важноста од претходна обука на професорите за теми за сексуално образование, како и да имаат пристап до соодветни образовни алатки како што се флаери, видеа, подкасти и книга за професори. Сите професори споделија цврст став дека програмата прво треба да биде одобрена од родителите за да можат да бидат информирани и да дадат согласност за содржината.

Двајца од професорите изјавија дека досега немале никаков разговор со родителите за сексуално образование. Сепак, тие ја изразија

својата загриженост во врска со било каков разговор со родителите поврзан со сексуално образование, бидејќи во земјата има многу предрасуди и стереотипи за сексуалното образование. Другиот професор ја истакна важноста од информирање на родителите за важноста да им се предаваат информации на учениците за непланирана бременост, сексуално преносливи болести и родово базирано насилство, бидејќи на тој начин тие ќе имаат повеќе разбирање за важноста од предавање на содржината. Сите наставници се согласија дека дијалогот со семејствата во однос на сексуалното образование им е неопходен за да ја разберат потребата од сексуалното образование за нивните деца.

Пилот – Вклучување на семејството во инклузивно сексуално образование - водич за училишта

Пилотирањето на „Вклучувањето на семејството во инклузивно сексуално образование - водич за училишта“ во Македонија беше организирано во две посебни работилници во два дена со времетраење од по 8 часа. Првото пилотирање со професорите и училишните едукатори (IO3/A6) беше организирано во просториите на канцеларијата на КМОП Скопје на 28 февруари од 09:30 до 17:30 часот. Во групата беа вклучени 8 професори и училиштен персонал (психолози, педагози, дефектолози) од две гимназиски средни училишта и едно училиште за специјално образование. Второто пилотирање со семејства (IO3/A7) беше организирано во просториите на канцеларијата на КМОП Скопје на 22 февруари од 08:00 до 15:30 часот. Во групата беа вклучени родители и еден професор/психолог кој исто така беше дел од работилницата за професори. По завршувањето на обуката, сите учесници дадоа повратни информации преку прашалници за евалуација.

а) Пилот имплементација со професори и училишни едукатори

Сите професори се согласија дека по обуката семејствата ќе ги сметаат програмите за сексуално образование поважни од претходно. Некои од професорите ја истакнаа важноста од соодветно презентирање и објаснување на содржината на родителите. Додека другите учесници изјавија дека оваа активност е добар начин да се види како темите за сексуално образование може да се имплементираат со родителите земајќи ја предвид локалната култура и околината.

Сите професори споделија цврст став во врска со важноста на вклученоста и ангажираноста на семејствата во сите аспекти од имплементацијата на сексуалното образование. Професорите ги споделија своите ставови во однос на улогата на родителите и нивната вклученост во целиот процес. Некои од нив изјавија дека бидејќи има многу предрасуди поврзани со сексуалното образование, родителите треба претходно да бидат подготвени и добро едуцирани на оваа тема. Од друга страна, другите учесници изјавија дека иако улогата на родителите е клучна кога станува збор за сексуално образование, тие досега немале никаков разговор со родителите поврзан со сексуалното образование.

Генерално, може да се заклучи дека професорите беа многу задоволни од активностите и од работилницата. Поголемиот број од нив се согласија дека работилницата беше корисна за нив и дека имаат добиено информации и алатки кои ќе им помогнат кога ќе разговараат за сексуалното образование со своите ученици. Тие изјавија дека работилницата ги исполнила нивните очекувања и дека немале никакви стравови поврзани со темата, со исклучок на еден од учесниците, кој изјави дека генерално бил загрижен од непознатата содржина и теми. Сепак, тие беа големи ентузијастички и беа многу посветени на активностите, уживаа во споделувањето и размената на нивните искуства и предизвици со кои се соочуваат во училишната средина. Од особена важност за професорите беше вклученоста, поддршката и партнерството со родителите за да можат да ја имплементираат програмата во училиштата.

б) Пилот имплементација со семејства

Сите родители се согласија за важноста на наставната програма за сексуално образование и нејзиното присуство во училишната програма или барем да се воведат преку различни активности, програми или едукативни работилници.

Генерално, родителите немаат доволно претходно знаење, особено за тоа како да постапат во различни ситуации со кои се соочуваат нивните деца, поврзани со сексуалното образование. За родителите, особено за родителите на деца со посебни образовни потреби, потребна е поголема едукација и информации за содржината на сексуалното образование. Сите родители се согласија дека е потребно тие да бидат вклучени во училиштето и училишните активности на нивните деца.

Главниот проблем што останува е тоа што мнозинството родители немаат доверба во професорите да предаваат сексуално образование на училиште, ниту веруваат дека професорите се добро подготвени и имаат доволно алатки за да предаваат сексуално образование. Генералниот став на родителите е дека на професорите треба да им се обезбеди обука преку кои што ќе ги обезбедат потребните алатки и поддршка за да бидат подготвени да предаваат програми за сексуално образование.

Препораки за политика

Клучни препораки за политики за владите, граѓанските организации, донаторите и заинтересираните страни за подобрување на образованието за сексуално и репродуктивно здравје во национален контекст:

- Спроведување на наставна програма за сексуално образование која е релевантна, заснована на докази и соодветна на возраста;
- Спроведување политики кои поттикнуваат сеопфатен пристап и поддржувачка средина за едукација за сексуално здравје;
- Развивање на програма за сексуално образование која е културно разновидна и материјали кои вклучуваат етничка припадност, раса, јазик, родов идентитет, сексуална ориентација, различни способности;
- Обезбедување на механизми за следење и евалуација преку акциски планови, прашалници и други алатки за да се осигура дека спроведувањето на сеопфатното сексуално образование е соодветно;
- Опремување на наставниците со потребните знаења и вештини за спроведување едукација за сексуално здравје преку обезбедување соодветни обуки и поддршка;
- Вклучување на родителите, семејствата и членовите на заедницата во програмите за сексуално образование,
- Подигнување на јавната свест за важноста на сексуалното образование и запознавање на јавноста со содржината на темата;
- Градење на компетенции на наставниците за спроведување на сеопфатно сексуално образование (ССО) во училишната програма
- Одржување на соработка и вклучување на родителите и семејствата со тоа што ќе имаат право да придонесат за знаењето на нивните деца;

- Обезбедување на наставна програма за сексуално образование која е инклузивна во однос на родовиот идентитет вклучувајќи ги емоционалните карактеристики, карактеристиките на однесувањето и културните карактеристики;
- Воспоставување на механизми за инклузија на родителите и семејствата во програмата за сексуално образование на нивните деца.

Заклучок

Да резимираме, преку колаборативното партнерство, размената на стручност и знаење, партнерите преку имплементацијата на проектните активности на проектот Included имаа големо влијание на локално ниво. Употребата на различни техники и пристапи, како што се употребата на игри со улоги и театарски игри развиени преку проектот Included, се покажаа како ефикасни начини на настава преку креативни методи, особено за млади возрасни лица со интелектуална попреченост.

Вклучувањето и соработката помеѓу учениците (вклучувајќи ги и оние со интелектуална попреченост), професорите и поддршката од училишниот персонал, родителите, старателите и семејствата се покажаа како ефикасни, особено за имплементација и мониторинг на сеопфатното сексуално образование (ССО) во училишните институции. Тоа, исто така, влијаеше на подигање на свеста не само на учениците и професорите, туку и на родителите за значењето на сексуалното образование и нивната вклученост во образованието на нивните деца. Проектот придонесе професорите и едукаторите да стекнат нови вештини и знаења потребни за целосно исполнување на задачата за обезбедување на холистичко, здраво, инклузивно, критичко и позитивно сексуално образование, кое вистински ги става потребите, правата и благосостојбата на учениците во своето средиште.

Референци

<https://www.gov.uk/government/publications/relationships-education-relationships-and-sex-education-rse-and-health-education/relationships-education-primary>

<https://www.gov.uk/government/publications/relationships-education-relationships-and-sex-education-rse-and-health-education/relationships-and-sex-education-rse-secondary>

<https://www.sexeducationforum.org.uk/sites/default/files/field/attachment/RSE%20for%20disabled%20pupils%20and%20pupils%20with%20SEN%20-%20SEF.pdf>

https://www.researchgate.net/publication/249806805_Adolescents'_preferences_regarding_sex_education_and_relationship_education

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/908013/Relationships_Education_Relationships_and_Sex_Education_RSE_and_Health_Education.pdf

<https://www.gov.uk/government/publications/relationships-education-relationships-and-sex-education-rse-and-health-education/relationships-and-sex-education-rse-secondary>

<https://www.movisie.nl/artikel/heersende-gendernormen-hebben-al-vanaf-jonge-leeftijd-grote-gevolgen>

<https://www.coc.nl/wp-content/uploads/2018/12/The-2018-Dutch-National-School-Climate-Survey-Report.pdf>

Разлики кај сторителите, локациите и извештаите за виктимизација за сексуалните и родово малцинските адолесценти. Tessa M. L. Kaufman, Ph.D. и Laura Vaams, Ph.D (2021)

<https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/themaonderzoeken/documenten/publicaties/2016/06/01/rapport-omgaan-met-seksualiteit-en-seksuele-diversiteit>

<https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2018-09/Toolbox-Verandering-van-binnenuit-onderdeel-A-Beschrijving-werkvormen.pdf>

Zhou, S., Page-Gould, E., Aron, A., Moyer, A., & Hewstone, M. (2019). Хипотезата за продолжен контакт: Мета-анализа на 20 години истражување. Преглед на личноста и социјалната психологија, 23(2), 132–160. <https://doi.org/10.1177/1088868318762647>

<https://www.rutgers.nl/nieuws-opinie/nieuwsarchief/onderzoek-rutgers-%E2%80%9Cgewoon-het-taboe-eraf-halen%E2%80%9D-meer-seksuele-vorming>

https://seksonderje25e.nl/het_onderzoek

<https://act4respect.nl/actueel/seksuele-vorming-wat-leerlingen-wel-willen-leren/>

<https://nos.nl/artikel/2200968-50-jaar-seksuele-voorlichting-van-lesje-biologie-naar-sexting>

<https://www.vo-raad.nl/onderwerpen/burgerschapsonderwijs/wat-speelt-er#:~:text=Niet%20ieder%20kind%20krijgt%20burgerschapsvaardigheden,aandacht%20te%20besteden%20aan%20burgerschap.>

Cense, M. (2019) Движење по трнлив пат. Развивање на сексуално образование кое ја поддржува сексуалната агенција на младите, Сексуално образование, 19:3, 263-276

Cense, M. (2019) Преиспитување на сексуалната агенција: предлагање на мултикомпонентен модел заснован на животните приказни на младите луѓе, Сексуално образование, 19:3, 247-262

<https://rutgers.nl/themas/seksuele-vorming/>

<https://www.movisie.nl/publicatie/doing-it-optimal-impact>

Бојаџи В. Прва детска амбасада во светот (2020). *Втор алтернативен извештај за состојбата со правата на децата во Македонија*. Преземено на 11 јануари 2023 година, од

<http://www.childresembassy.org.mk/content/pdf/Childrens%20report%202020.pdf>

Coimbra França, J. V., & Sousa Costa, J. de L. (10 јуни 2020). *Сексуални табуа за деца и тинејџери во јавното образование: Разбирање на она што не е напишано*. IFMSA.

Преземено на 19 декември 2022 година, од <https://ifmsa.org/sexual-taboos-for-children-and-teenagers-in-public-education-understanding-what-is-not-written/>

Сеопфатно сексуално образование. ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување. (26 јули 2022). Преземено на 20 декември 2022 година, од

<https://hera.org.mk/shto-rabotime/seopfatno-seksualno-obrazovanie/?lang=en>

Сеопфатно сексуално образование. ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување. (26 јули 2022). Преземено на 20 декември 2022 година, од

<https://hera.org.mk/shto-rabotime/seopfatno-seksualno-obrazovanie/?lang=en>

Сексуалност и попреченост. ХЕРА - Асоцијација за здравствена едукација и истражување. (5 мај 2021). Преземено на 20 декември 2022 година, од [https://hera.org.mk/shto-](https://hera.org.mk/shto-rabotime/seksualnost-i-poprechenost/?lang=en)

[rabotime/seksualnost-i-poprechenost/?lang=en](https://hera.org.mk/shto-rabotime/seksualnost-i-poprechenost/?lang=en)

Асоцијација за здравствена едукација и истражување (ХЕРА) – Северна Македонија. IPPF. (17

ноември 2021). Преземено на 20 декември 2022 година, од <https://www.ippf.org/about-us/member-associations/republic-macedonia>

HERA, & IPPF. (2018). КРАТОК ПРЕГЛЕД ОД ПОЛИТИКАТА Унапредување на сексуалното и репродуктивното здравје и права во националните политики на Северна Македонија Доказ од мониторингот на Националниот акциски план за СРЗ 2018 – 2020 година. Преземено од https://hera.org.mk/wp-content/uploads/2020/02/PolicyBrief_ANG_compressed.pdf.

Hera. (2 декември 2020). *ХЕРА и Бирото за развој на образованието започнуваат со пилот-програмата за сеопфатно сексуално образование*. ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување. Преземено на 21 декември 2022, од <https://hera.org.mk/hera-i-bro-zapochnuvaat-so-pilotiranje-na-ss/>

Министерство за здравство, Стратегија за сексуално и репродуктивно здравје во Република Македонија до 2020 (2011) година. Преземено од <https://www.cph.mk/ftp/Strategii/strategija-seksualno-i-reproduktivno-zdravje.pdf>.

Македонија: Справување со табуто на сексуалното образование за млади луѓе со пречки во учењето. ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување. (26 март 2014). Преземено на 20 декември 2022 година од <https://hera.org.mk/%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%BA%D0%B0%D0%BA%D0%BE-%D0%B4%D0%B0-%D1%81%D0%B5-%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B5-%D1%81%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%B1%D1%83/?lang=en>

УНИЦЕФ С. Македонија. УНИЦЕФ глобал. (27 декември 2022). Преземено на 11 јануари 2023, од <https://www.unicef.org/northmacedonia/>

